

Микола Лебедик
канд. пед. наук,
доцент кафедри
менеджменту освіти
Полтавського обласного
інституту післядипломної
педагогічної освіти
імені М.В. Остроградського,
м. Полтава

ФЕДІР МОРГУН І РЕФОРМА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

9 травня 2015 виповнився б 91 рік великому українцю Федору Трохимовичу Моргуну, ветерану Другої світової війни, фронтові шляхи якого простяглися від Донбасу до Карпат, якого на Полтавщині та далеко за її межами знали як людину честі, еколога, піонера впровадження безвідвального способу обробки українських чорноземів, невтомного борця за поліпшення життя сільських трудівників та їхніх дітей, патріота-публіциста. Системний аналіз його здобутків як керівника Полтавської області однозначно вказує на особисту роль у впровадженні сучасних методів обробки землі. Водночас менше відомо, що доктор сільсько-господарських наук, почесний академік Національної академії аграрних наук України, Герой Соціалістичної праці Ф. Моргун залишив також і неординарний досвід реформування освіти шкільної молоді. Редакція “Світогляду” пропонує ознайомитися зі спогадами Миколи Лебедика, послідовника Федора Моргуна на педагогічній ниві, які відкривають нам освітянські сторінки біографії видатного українця.

Кафедра менеджменту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського регулярно проводить опитування учителів різних спеціальностей. В одному з них було поставлене й таке питання: “Що зробив **Федір Трохимович Моргун**, очільник області у 80—90 роках ХХ століття, для поліпшення освіти учнів Полтавщини?” Природно, що молоді вчителі практично не знають про його освітню діяльність. Серед учителів поважного віку біля 90 % добре відомі його здобутки як аграрія, лідера масового впровадження в області безплатного методу обробки чорноземів, еколога, письменника і лише 34 % з них відзначають його внесок у реформу шкільної освіти.

Цікавий факт: у 2014 році, на IV Всеукраїнських Моргунівських читаннях за міжнародної участі “Вернадськийська ноосферна революція у розв’язанні екологічних та гуманітарних проблем”, присвячених 90-річчю від дня народження видатного українця, які організовують науковці й керівництво в Полтавській аграрній академії, обговорювався його внесок у становлення відомих продовжувачів безвідвального способу обробки українських чорноземів. На запитання — “Чи стали б Ви відомим фахівцем у сфері природного землеробства, якби Федір Моргун не розпочав масово впроваджувати безвідвальний обробіток землі у Полтавській області?” — усі опитані (це відомі керівники агрогосподарств, науковці) надали

однозначну відповідь — без ініціативи і підтримки **Ф. Моргуна** їхні досягнення були б неможливими. Мудрий академік-агроеколог, Герой Соціалістичної Праці, Герой України **Семен Свиридонович Антоненко** писав у своїх спогадах: “Становлення системи органічного землеробства розпочалося на початку 70-х рр. ХХ ст. з азів безвідвалки. Тоді на Полтавщині стартував широкомасштабний виробничий експеримент із запровадження безплатного обробки ґрунту. Нове рільництво набувало прискореного поступу завдяки зусиллям **Ф.Т. Моргуна**” [6, с. 42]. Про велику роль його масштабного експерименту в аграрній та освітній галузях Полтавської області свідчать виступи й публікації інших соратників та послідовників.

Корисно нагадати педагогічним працівникам (і не тільки), що в останні 30 років саме керівник Полтавщини **Федір Моргун** був причетний до започаткування і активно допомагав впроваджувати два масштабні інноваційні освітні проекти “Учитель” (відповідальний — академік НАПН України **І.А. Зязюн**) та “Освітній пансіон” (відповідальний — кандидат педагогічних наук **М.П. Лебедик**).

Коли набрав чинності Закон України про обов’язкову середню освіту молоді (у 70—80 роках минулого століття), загострилась дуже болісна проблема недостатнього рівня загальноосвітньої та професійної підготовки вчителів, особливо, у сільській місцевості, що залишається актуальним і нині. І справа не тільки у тому, що в системі освіти працювали люди, які не

Федір Моргун (1924–2008) —
визначний український учений-аграрій, економіст,
державний діяч, письменник і публіцист,
багаторічний керівник Полтавщини,
Герой Соціалістичної Праці

мали педагогічної підготовки. Відомо, наприклад, що, запроваджений під час реалізації середнього всеобучу молоді, сучасний курс геометрії для учнів на теоретико-множинній основі, щоб підготувати їх до активного оволодіння комп'ютерними технологіями, виявився непосильним ні для учнів, а для більшості чинних... учителів математики. Наші учні й сьогодні не вивчають цей курс, основи якого закладені в усіх шкільних програмах Європи.

Будучи керівником Полтавської області (1973–1988 рр.), **Ф. Моргун** рішуче поставив вимогу про підвищення рівня підготовки педагогічних працівників у сільських школах регіону і особисто запропонував оригінальну концепцію програми “Учитель: школа—педвуз—школа” [1], а для її науково-педагогічної реалізації на державному рівні знайшов талановитого молодого менеджера освіти, філософа **Івана Андрійовича Зязюна** і переконав високих чиновників призначити його ректором Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка [2].

Заслуга **Ф. Моргуна** в тому, що він першим поставив перед керівниками освіти та учителями Полтавської області просте і відповідальне завдання — безпосередньо в школі відбирати найкращих своїх учнів для навчання у педінститутах. У багатьох сільських школах Полтавської області запрацювали факультети “Юний педагог”, до яких учителі залучали своїх найкращих вихованців і цілеспрямовано готували їх для здобуття педагогічної професії у вищій школі. Практично з усіма слухачами педагогічних факультетів, особливо з учнями сільських шкіл, працювали викладачі педагогічних і профільних кафедр пед-

інституту, що дозволило за короткий термін сформувати резерв майбутніх педагогів і поповнити школи великою когортою молодих учителів з дуже високим рівнем загальноосвітньої підготовки та педагогічної майстерності. І йшлося не тільки про педагогічну професію, майже в усіх райцентрах області, за ініціативою **Ф. Моргуна**, були збудовані СПТУ різного профілю.

Отримавши пряму підтримку від першого керівника області, ректор Полтавського педагогічного інституту, проф. **І. Зязюн** у 1981 році відкрив першу в Україні кафедру педагогічної майстерності, яку понад два десятки років очолювала проф. **Ніна Миколаївна Тарасевич** [3]. Паралельно була сформована високопрофесійна кафедра психології, якою керував випускник Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова, кандидат психологічних наук, проф. **В.Ф. Моргун** [4]. Понад 1000 практичних психологів — спеціалістів і магістрів — сьогодні успішно трудяться у сфері освіти. За особистої підтримки **Ф. Моргуна** була підсилена кафедра педагогіки спеціально підготовленими науковими кадрами з інших інститутів, зокрема із Запорізького державного педагогічного інституту на посаду завідувача кафедри педагогіки був запрошений автор даної статті [5]. У складі кафедри педагогіки сьогодні плідно працюють відомі доктори наук, в університеті функціонує спеціалізована вчена рада із захисту дисертацій за спеціальністю — “Теорія та історія педагогіки”. Програма “Учитель” перетворилася у Всеукраїнську програму підготовки вчителів, увійшла в історію української педагогіки. І сьогодні ми заслужено згадуємо здобутки її родоначальників, серед яких й ім'я **Ф. Моргуна**, котрий своїм гуманним розумом в єдності з любов'ю до землі та сільських трударів її породив і знайшов сили, у складній боротьбі зі схоластами у педагогіці та чиновниками в освіті, підтримати талановитих виконавців, які успішно її реалізували в інтересах удосконалення шкільної освіти як сільських, так і міських учнів Полтавщини.

Від 2001 року **Ф. Моргун**, опальний екс-міністр екології Радянського Союзу, повернувся в Україну. Будучи радником Полтавської обласної державної адміністрації на громадських засадах, він починає працювати над програмою “Освітній пансіон”. Спільно з групою науковців та педагогів (академіки **І.А. Зязюн**, **В.Р. Ільченко**, професори **В.Ф. Моргун**, **В.В. Радул**, доценти **М.П. Лебедик** (науковий керівник програми), **О.В. Корягін**, освітяни **В.Є. Саленко**, **В.Р. Сахачька**, **О.А. Писанський**, **О.А. Медведєв**, кооператори **О.М. Гачук**, **Є.Г. Гачук** та ін.) **Федір Моргун** бере активну участь у розробці двох інноваційних проєктів та впровадженні їх в Україні — великої елітарної школи-пансіону (не менше 1000 учнів 1–11 кл.) і великої школи повного дня — як інноваційних навчально-науково-виробничих комплексів. За його задумом, впровадження вказаних двох типів шкіл, має зменшити відтік талановитої учнівської молоді з села у міста та за кордон і стати базовими у кожному сільському районі (об'єднанні районів) для учнів, які не

можуть здобувати якісну освіту в малих сільських школах, контингенти яких неухильно продовжують зменшуватися і сьогодні.

У книзі “Керівники держав, не бійтеся бути свя-
тими” **Ф. Моргуна** писав: “*Думаю, що в руслі ідей Мака-
ренка ми повинні зробити ставку на школу як навчаль-
но-науково-виробничий комплекс*” [7, С. 99]. Будучи
вольовим і послідовним державним керівником, він
діяв як великий гуманіст і вважав, що профільне на-
вчання у загальноосвітній школі має організовува-
тися тільки на добровільній основі, що можливо, ко-
ли основна освіта учнів буде індивідуально і ціле-
спрямовано збагачуватися додатковою освітою, коли
навчання буде поєднуватися з продуктивною госпо-
дарською працею, яка для кожного учня та педагогіч-
ного працівника повинна приносити насолоду життя
і економічну вигоду. Як підкреслював видатний укра-
їнський педагог **А.С. Макаренко**: “*Вихователь повинен
брати участь у господарстві нарівні з вихованцем, і
тільки в міру його знання, працездатності й відпові-
дальності він може мати деяку перевагу у справі орга-
нізації господарських елементів...*” [8, с. 47]. З історії
відомо, що перший навчально-виховний комплекс
(НВК), до складу якого входили різні типи нав-
чальних закладів — дитячі ясла, дитячий садочок (ді-
ти від 1 до 6 років) та початкова школа (учні від 6 до
10 років), вечірня школа для старших учнів (від 10 до
17 років) та вечірня школа для дорослих, які вдень
працювали на виробництві, а ввечері навчалися, був
створений у 1816 р. англійським бізнесменом і педа-
гогом **Робертом Оуеном**. Цей НВК він створив при
своєму підприємстві, щоб підвищити культуру ро-
бітників та їхніх дітей, які працювали від 10 років.
У 1813—1814 роках **Оуен** опублікував свою авторську
програму педагогічної реформи формування люд-
ського характеру, яка не втратила своєї актуальності й
сьогодні [9]. **Ф. Моргун** високо цінував досвід **Р. Оуе-
на**, **А. Макаренка**, **О. Захаренка** і обґрунтовано пропо-
нував будувати велику елітарну школу повного дня
тільки разом із виробничими майстернями “шкіль-
ного підприємства”.

У 20-х роках минулого століття **А. Макаренко**,
уточнюючи поняття “велика школа”, підкреслював,
що це має бути загальноосвітня школа I—III ступенів
із педагогічною опікою впродовж дня, з єдиним
колективом учнів і педагогів, повинна бути трудовою
школою і настільки великою, щоб можна було орга-
нізувати серйозне виробництво. При визначенні най-
меншої кількості учнів у школі він вважав, що
“*в одному колективі не повинно бути більше тисячі ді-
тей. Тут критерієм є контактність колективу: необ-
хідно, щоб члени одного колективу один одного знали,
щоб вони могли разом зібратися на загальні збори, щоб
вони знали своїх керівників і всі свої справи*” [8, С. 209].
Ми виходили з того, що на кожному I—III ступені
загальноосвітньої школи мають навчатися близько
600 учнів, а тому колектив учнів великої школи пов-
ного дня може складатися з 1800 учнів I—11 класів.

Ф. Моргун послідовно підтримував проект ство-
рення великої трудової елітарної школи повного дня

як навчального закладу нового типу, що повинен функ-
ціонувати як інноваційний навчально-виховний-
виробничо-господарський комплекс єдиного колек-
тиву дітей і дорослих. Тут кожний учень I—11 кл. за
власним вибором без обмежень може отримувати
основну і позашкільну додаткову освіту й елітарне
виховання, спільно з педагогами залучатися до ви-
робничої продуктивної праці, різноманітних ігор, як
за навчальними планами загальноосвітньої школи
I—III ступенів, так і Центру позашкільної додаткової
освіти, професійно-технічного училища II ступеня й
інших типів навчальних закладів.

У 2006 році науковці та педагоги завершили ро-
боти над проектом створення у промисловому місті
Кременчуці Полтавської області великої приватної
школи-пансіону у формі навчально-виховного комп-
лексу — дошкільний навчальний заклад для дітей-
п’ятирічок, загальноосвітня школа I—III ступеня,
навчальний заклад позашкільної освіти, професійно-
технічне училище II ступеня. **Ф. Моргун** хотів, щоб
вона стала базовою школою Кременчуцького націо-
нального (тоді — технічного) університету, щоб у ній,
окрім міських дітей, без обмежень могли здобувати
якісну освіту та елітарне виховання діти фермерів та
селян. Тому, з властивою йому наполегливістю, він
звертався за підтримкою до відомих в Україні меце-
натів та батьків учнів і залучив майже половину спон-
сорських коштів для будівництва приміщень великої
школи-пансіону в Кременчуці. Накопичення спон-
сорських коштів та фінансова підтримка меценатів
дозволяла засновникам приватної школи-пансіону
отримати пільговий освітній кредит і одночасно бу-
дувати увесь перелік навчальних, спортивних, ви-
робничих, адміністративних приміщень та багатопо-
верхового житлового будинку для вчителів, будинків
квартирного типу “Дитячий готель” для проживання
1300 учнів I—11 кл. тощо.

Після трагічної смерті Федора Трохимовича в авто-
катастрофі збір коштів був призупинений. Але його
ідеї продовжували втілюватися у життя: **М.П. Лебе-
дик**, **Є.Г. Гачук**, **В.М. Сахацька** завершили розробку і
запатентували Індивідуальну конторку-парту для
роботи стоячи й сидячи “ПОЛІЛАР” [10]. На його
честь у 2008 році була заснована перша в Україні
велика приватна школа-пансіон — Кременчуцький
заклад освіти “Навчально-виховний комплекс імені
Федора Моргуна”, щоб віддати належне знаному
аграрію за розробку та впровадження проектів
великої елітарної школи-пансіону та школи повного
дня (неповний пансіон). Аналоги таких закладів і
сьогодні відсутні в Україні, оскільки разом із місь-
кими учнями можуть здобувати якісну освіту та елі-
тарне виховання учні з сільської місцевості. Основні
характеристики упорядкованої організації великої
школи повного дня можна побачити в структурі її
режиму та єдиного стабільного розкладу дзвінків по-
чатку—закінчення уроків, виховних заходів, продук-
тивної праці, відпочинку, харчування, участі у гурт-
ках, клубах, спортивних заходах тощо, що показано
далі у таблиці.

**Кременчуцький заклад освіти
“Навчально-виховний комплекс імені Федора Моргуна”:
режим роботи великої школи повного дня [12]**

Номер уроку	Початок—закінчення	Час перерви	Види організованої діяльності учнів	
“Нуль” -урок	7.00 — 7.20	10 хв.	Гімнастика групова, індивідуальна, спеціальна (20 хв.)	
	7.30 — 7.50	10 хв.	Сніданок для учнів (20 хв.)	
1. РОБОТА ЗА ТИПОВИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ПЛАНАМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ І—ІІІ СТУПЕНІВ				
1	8.00—8.45	10 хв.	ЗОШ — урок №1	За єдиним розкладом: уроки, позаурочні заходи, відпочинок, екскурсії, харчування
2	8.55—9.40	20 хв.	ЗОШ — урок №2	
9.40—10.00 (20 хв.) 2-й сніданок для учнів 1—11 кл.				
3	10.00—10.45	10 хв.	ЗОШ — урок №3	
4	10.55—11.40	10 хв.	ЗОШ — урок №4	
5	11.50—12.35	20 хв.	ЗОШ — урок №5	
12.35—12.55 (20 хв.) ОБІД учнів 1—5 кл., їхніх педагогів, тех. працівників				
12.55—13.40 (45 хв.) ОБІД учнів 6—11 кл., педагогічних працівників, обслуг. персоналу				
6	13.40—14.35	10 хв.	ЗОШ — урок №6 — уроки фізкультури, праці, основи здоров'я, інформатики	
II. РОБОТА ЗА ПРОГРАМАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ, ДОДАТКОВОЇ ОСВІТИ УЧНІВ 1—11 КЛ. (за єдиним розкладом)				
7	14.45—15.30	10 хв.	Індивідуальний та груповий відпочинок, спілкування, ігри, класні виховні заходи, змагання, праця й інше	
8	15.40—16.25	10 хв.	Поглиблене вивчення кожним учнем за вибором навчальних предметів без обмежень (щоденно не більше 2 уроків) у одновікових та різновікових групах учнів 5—6, 7—8, 9—10 та 11 кл. з учителями — фасилітаторами (репетиторами) “авторських класів” та участь у вільний від навчання час у виробничо-господарській праці, гуртках, студіях, клубах та інше	
2-й обід учнів 1—11 кл. (10 хв.)				
9	16.35—17.20	10 хв.	Самопідготовка учнями 5—11 кл. домашніх завдань з навчальних предметів на наступні уроки — у навчальних кабінетах під контролем учителів “авторських класів”	
10	17.30—18.15	10 хв.		
11	18.25—19.10	10 хв.		
19.10 — 20.00 (40 хв.) — Вечера учнів, педагогічних працівників				
З 20.00 до 20.30 год. — Прогулянки, повернення учнів додому. Частина учнів мешкає у житловому будинку “Дитячий готель” — квартирні житлові блоки з трьома спальними кімнатами на 6 учнів, з якими постійно проживає сімейний вихователь				
20.30 — 21.00 год. — 2-га вечерея (кефір, чай інше) учнів перед сном				
З 21.00 год. до 6.30 год. — Сон учнів 1—11 кл. під опікою сімейних вихователів				
III. РОБОТА СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО ТА КУЛЬТУРНО-РОЗВАЖАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ НА БАЗІ АКТОВОГО ЗАЛУ, ЧОТИРЬОХ МАЛИХ СПОРТЗАЛІВ ТА ВЕЛИКОГО СПОРТЗАЛУ (з трибунами на 500 глядачів)				
12	19.40—20.25	10 хв.	Спортивні змагання, індивідуальні тренування старших учнів та дорослих, рухливі ігри, проведення концертів тощо	Окремий розклад спортзалу
13	20.35—21.10	10 хв.		
14				

В офіційних документах Міністерства освіти і науки України “школа повного дня” визначається як навчальний заклад нового типу, де оптимально поєднуються навчальна та позаурочна сфери діяльності учнів та їхніх педагогічних працівників. Розробники проекту великої школи повного дня (див. таблицю вище) активно використали цілу низку ідей **Ф. Моргуна**. Зокрема:

Ідея перша. **Ф. Моргун** — один з перших обґрунтував необхідність відкриття великих шкіл повного дня у кожному районі, місті для учнів малих сільських шкіл, контингент яких неухильно падає, які, з точки зору економіки та втрати умов для динамічного розвитку особистості, необхідно закривати, на що

постійно вказує Уряду України у своїх рекомендаціях і Міжнародний валютний фонд.

Але **Ф. Моргун** був запеклим супротивником закриття малих шкіл як культурного осередку села. Водночас він розумів, що село занепадає не тому, що сільські діти будуть щоденно навчатися у великих районних чи міських школах повного дня, а тому, що батьки сільських учнів не мають постійної роботи. Тому він ратував за державну програму підтримки на селі великих фермерських господарств-кооперативів, створення екопоселень у сільській місцевості, де і пропонував створювати для сільських учнів і для охочих міських школярів великі районні (кущові) школи повного дня.

Друга ідея Ф. Моргуна — у школі повного дня повинні працювати педагогічні працівники, які є носіями рідної української (російської, кримсько-татарської тощо) мови та комплексу іноземних мов — англійської (німецької, французької тощо), що є головною умовою вивчення учнями 1—11 кл. комплексу іноземних мов без шкоди для їхнього здоров'я.

Досвід елітарних шкіл в Україні, де педагоги вільно володіють окрім державної української, ще й російською, англійською, німецькою, французькою й іншими мовами, вказує на можливість вивчення учнями 1—11 кл. декількох іноземних мов та видачі кожному охочому учневі два атестати про повну середню освіту — українського державного зразка та іноземної держави, де учень має можливість (за згодою батьків) продовжити навчання у зарубіжному університеті.

Третя ідея Ф.Т. Моргуна — всі педагогічні працівники повинні щорічно разом зі своїми випускниками проходити тестування за програмами зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), щоб їхній загальноосвітній рівень не був нижчим, ніж у їхніх учнів-відмінників. Наприклад, учителька української мови має не лише добре знати історію України, географію, фізику, хімію, біологію, інформатику й обчислювальну техніку, а вміти, як кожний учень у класі, додавати і віднімати дробі, пояснювати сутність тригонометричних і логарифмічних функцій, а прочитавши текст у новому підручнику з математики, повинна спільно з учнем (удомо зі своєю дитиною чи внуком) грамотно тлумачити його зміст.

За повідомленням директора Українського центру оцінювання якості освіти **Ігоря Лікарчука**, інформація, яку отримав центр під час обстеження сільських учителів, його шокувала. *“Основні результати такі: правильно виконали всі завдання в тестах не більше 5 % учителів. Зокрема, з хімії таких — 4,7 %, з фізики — 3,9 %, з української мови та літератури — 3,8 %, з математики — 2,9 %, з біології — 1,6 %, з англійської мови — 0,8 %”* [12, С. 4]. Ці результати тестування знань учителів зі свого предмету ще раз указують на брак умов у малих сільських загальноосвітніх школах для поглибленої самопідготовки вчителів, що прямо впливає на зниження рівня та якості знань їхніх учнів.

Четверта ідея Ф.Т. Моргуна — у великій школі повного дня щоденне навчальне навантаження учнів за програмами загальноосвітньої школи I—III ступенів не має перевищувати 5 уроків, що достатньо для отримання якісної основної освіти та атестату про повну середню школу, але за умови якісного поєднання основної освіти зі системою додаткової освіти, особливо професійної освіти, з урахуванням нахилів кожного учня середніх і старших класів.

Цей підхід найбільш виражено і грамотно використовується в системі професійно-технічних училищ, у “школі-голоці” **О.А. Захаренка**. Згадаймо, що у “школі-господарстві” **А.С. Макаренка** учні щоденно 4 години навчалися і 4 години працювали на виробництві, а це в сумі не перевищувало їхню 8-годинну зайнятість. Тут необхідно підкреслити головну тезу —

ефективність навчання та продуктивної праці зростає, коли до цих процесів учні залучаються на основі вільної співпраці та мотивованої взаємодії з педагогічними працівниками.

П'ята ідея Ф. Моргуна — якість знань учнів залежить від стану їхнього здоров'я, що вимагає введення повноцінного і збалансованого 6-разового дієтичного харчування дітей. Вдумливо коментуючи думку лікаря XV століття **Галена** — *“Важко допустити, щоб лікар був уважний до здоров'я інших, якщо тільки він не піклується про своє власне”* [13, С. 319], — **Моргун** пропонував першочергово запровадити обов'язкове меню 6-разового дієтичного харчування як учнів, так і кожного педагогічного працівника школи повного дня, вважаючи, що воно має використовуватися і батьками школяра, і лікарями.

У великій школі повного дня “шостий урок” повинен бути не тільки обідньою перервою, де учні та педагогічні й технічні працівники зобов'язані у визначений термін часу щоденно “щось проковтнути чи перехопити”, а і педагогічним засобом формування високої культури харчування. Відома сумна статистика, що понад 40 % учнів і вчителів працюють на уроках упроголодь, не отримуючи другого сніданку та гарячого обіду, другого обіду у відведений для цього час. Не дивно, що загальноосвітні школи закінчують 80 % дітей, які страждають на різні хронічні захворювання.

Шоста ідея Ф. Моргуна — після обіду у великій школі повного дня, з учнями 1—11 кл. повинні працювати педагогічні працівники, які мають спільно з охочими учнями поглиблено вивчати навчальні дисципліни, допомагати їм при самопідготовці до наступних уроків, проводити заняття у гуртках, клубах, студіях, секціях тощо, залучати до посильної продуктивної праці й до інших виховних заходів тільки за освітніми програмами позашкільної додаткової освіти.

У кожній школі повного дня має працювати спеціалізована група вчителів-фасилітаторів (натхненників, їх умовно можна назвати репетиторами), які щоденно протягом двох уроків за розкладом із кожним охочим учнем поглиблено вивчають комплекс навчальних дисциплін, що необхідні для самоосвіти, профорієнтації та продовження неперервного навчання у вищій школі. Далі, протягом двох наступних уроків, ці педагоги у своїх навчальних кабінетах продовжують надавати консультації у процесі самопідготовки учнів до наступних уроків за програмами загальноосвітньої школи.

Сьома ідея Ф. Моргуна — у кожній великій школі повного дня повинна працювати велика група педагогічних працівників, які організовують і беруть на себе повну відповідальність за технологію виробництва визначеної товарної продукції і, у вільний від навчання час, за розкладом “продуктивної праці” залучають до колективної співпраці усіх охочих 13—17-річних учнів так само, як це роблять у нормальних сім'ях батьки, залучаючи своїх дітей до посильної праці. Відомий досвід роботи репетиторів з навчальних дисциплін показує, що лише 25 % учнів поглиблено

вивчають навчальні предмети, а 30 % учнів у вільний від навчання час відвідує різноманітні дитячі колективи за інтересами — гуртки, клуби, секції, студії. Тому до процесів продуктивної посиленої виробничої праці доцільно активно залучати не менше 45 % учнів на основі обов'язкового розподілу трудових функцій з педагогами.

Це можливо, коли школа повного дня буде розвиватися як господарство, що вимагає будувати на її території виробничі майстерні “шкільного підприємства” й спеціалізовані приміщення для організації як навчально-виробничої, так і суспільно необхідної продуктивної праці учнів.

Восьма ідея Ф.Т. Моргуна — у великій школі повного дня на посаді класного керівника повинен працювати на повну робочу ставку тільки практичний психолог, на якого покладається, у взаємодії з іншими педагогічними працівниками, формування первинних колективів як інструменту виховання, організація та корегування щоденного групового й індивідуального відпочинку персонально кожного учня, педагогічний менеджмент розвитку особистості учнів і їхніх педагогів на діагностичній основі.

Такий крок в організації великої школи повного дня дозволяє створити принципово нову виховну систему, де з великими групами учителів-фасилітаторів, керівників гуртків, організаторів продуктивної виробничої праці учнів має активно взаємодіяти великий колектив практичних психологів, чисельність

яких становить близько 25 % від загальної кількості педагогічних працівників навчального закладу.

Перераховані позиції **Ф. Моргуна** вказують на його системне бачення проблем підготовки до життя сільської дитини, уміння прислухатися до педагогічних інновацій і виділяти головне у процесі пошуку шляхів реформування шкільної освіти України загалом. До речі, якщо реформа адміністративного устрою України призведе до укрупнення таких його одиниць, як райони, то великі школи повного дня (школи-пансіони) для міських і сільських дітей, дітей переселенців, наприклад, у Полтавській області стануть духовними інтелектуальними освітніми центрами нових великих адміністративних районів — Полтавського, Кременчуцького Лубенського та Миргородського. **Ф. Моргун** вважав найціннішими багатствами України її працелюбний народ та її чорноземи. Це правильно зауважив доктор педагогічних наук із Кременчука **А.П. Самодрин**, назвавши його педагогічну концепцію “антропо-геоцентричною” [14]. За своє життя **Федір Моргун** [15] встиг багато зробити для примноження родючості землі, але і його ідеї щодо долі підростаючих поколінь українців не є пороком історії, вони чекають свого творчого втілення у найближчому майбутньому.

Цей проект школи-пансіону може показатися дещо фантастичним. Але і природне землеробство **Ф. Моргуна** зовсім нещодавно також викликало багато заперечень. І де вони тепер? ■

Література

1. Учитель: экспериментальная целевая программа “школа-педвуз-школа” / научн. рук. **И.А. Зязюн**. — Полтава, 1985. — 41 с.
2. **Зязюн И.А.** Педагогіка добра: ідеали і реалії. Наук.-метод. посібник. — К.: МАУП, 2000. — 312 с.
3. **Мірошник О.Г., Тарасевич Н.М.** Педагогічна майстерність: теорія і практика професійного становлення майбутнього вчителя // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. — Серія: педагогічні науки. — Випуск 9. — Полтава, 2012. — С.136—140.
4. **Моргун В.Ф.** Професійна орієнтація будущих педагогов: полтавський варіант // Учитель, которого ждут//, под ред. И.А. Зязюна. — М.: Педагогика, 1988. — С. 64—85.
5. **Лебедик М.П.** Технологія атестації цілісного розвитку особистості на основі оцінок соціальної зрілості учасників педагогічного процесу. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003. — 305 с.
6. **Черкас В.М.** Автограф на землі: Фотоальбом. — Полтава: ТОВ СІМОН, 2013. — 288 с.
7. **Моргун Ф.Т.** Керівники держав, не бійтеся бути святыми. — 2-е вид., доп. — Полтава: Полтавський літератор, 2003. — 246 с.
8. **Макаренко А.С.** Педагогические сочинения: в 8-ми т. — Т. 1 / Сост.: Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов. — М.: Педагогика, 1983. — 368 с.

9. **Оуэн Роберт.** Избранные сочинения: в 2-х т. — Том II. — Москва, Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1950. — 768 с.

10. **Лебедик М.П., Гачук Є.Г., Сахацька В.М.** Здоров'я-зберігаюча конторка-парта для роботи стоячи й сидячи у концепції приватного Кременчуцького закладу освіти “Навчально-виховний комплекс імені Федора Моргуна” // Вернадськіанська ноосферна революція у розв'язанні екологічних та гуманітарних проблем. Збірник матеріалів IV Всеукраїнських Моргунівських читань з міжнародною участю, присвячених 90-річчю від дня народження видатного українця / за ред. В.І. Аранчій та ін.; відпов. за вип. П.В. Писаренко, М.М. Опара, В.Ф. Моргун. — Полтава: Дивосвіт, 2014. — С. 448—463.

11. **Лебедик Н.П.** Целостный личностный рост учащихся — общая конечная цель воспитательной системы школы имени Федора Моргуна // Там само. — С. 300—306.

12. **Лікарчук І.** Учителі провалили ЗНО // газета “Нова година” (Полтавське обласне щотижневє інформаційно-аналітичне видання). — № 38 (208) від 24.09—30.09.2014 р. — 8 с.

13. **Рабле Ф.Ф.** Гаргантюа і Пантагрюэль. Пер. с франц. Н. Любимова — М.: Правда, 1981 — 560 с.

14. **Самодрин А.П.** Антропо-геоцентрична концепція життєдіяльності Ф.Т. Моргуна // Формування навчально-освітнього простору регіону. — Кременчук: ПП Щербатих, 2006. — С. 38—43.

15. **Моргун Ф.Т.** Куда идешь, Украина? Национальная идея, родной язык и украинка. — Изд. 3-е доп. — Полтава: Полтавский литератор, 2005 — 480 с.